01.03.2023

Група 11. Всесвітня історія. Урок 27. Переддень війни. Ладиченко 10 клас с. 120-125.

Переддень війни

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Пригадайте, якими були політичні й економічні стосунки між СРСР, Великою Британією та Францією.

1. Англо-франко-радянські переговори в Москві. Окупація Чехословаччини до певної міри вплинула на зміну настроїв керівництва Англії. Відверті погрози Німеччини на адресу Польщі змусили її взяти на себе зобов'язання подання безпосередньої військової допомоги Польщі, Румунії, Греції та Туреччині в разі неспровокованої агресії проти них. Уперше після закінчення світової війни в Англії було відроджено загальну військову повинність.

Уряд Чемберлена звернувся до радянського уряду із запитом, які дії готовий він ужити у випадку нападу німців на Польщу.

У свою чергу, й радянський уряд 18 березня 1939 р. запропонував Великій Британії скликати нараду представників СРСР, Великої Британії, Франції, Польщі, Румунії та Туреччини для обговорення колективних заходів забезпечення міжнародної безпеки. Адже зближення цих країн на спільній платформі протистояння агресивним діям нацистської Німеччини в Європі було останнім шансом відвернути світову катастрофу.

Проте цю пропозицію було відхилено, хоча, трохи пізніше, переговори СРСР, Великої Британії та Франції все ж таки розпочалися. На жаль, тактика західних країн на них не змінилася: вони намагалися отримати односторонні зобов'язання з боку СРСР і не взяти на себе жодних, під будь-якими приводами максимально затягуючи безплідні переговори.

Так, зокрема, англійська військова місія 25 липня 1939 р. була відправлена до Москви на тихоходному кораблі й змогла прибути лише 11 серпня(!). Вона була не представницькою, без відповідних повноважень та з інструкцією уникати підписання документів. Такі інструкції настільки вразили англійського посла в Москві Сідса, що той 13 серпня відправив листа міністру іноземних справ із запитом, чи справді англійський уряд прагне досягти прогресу.

• Прибуття англійської і французької військових місій для переговорів в Москву.

Розгляньте ілюстрацію. Як ви вважаєте, чи мала б право військова місія підписати важливі домовленості без попереднього підписання договорів між лідерами держав?

Одночасно англійці приступили до зондування можливості підписання угоди з Гітлером на умовах отримання гарантій безпеки Англії. Проте на заваді стали непримиренні розбіжності сторін щодо інтересів на Балканах.

Не кращим чином поводилася й Франція, отож переговори заздалегідь були приречені на провал, тим більше, що Радянський Союз на той час не мав спільного кордону з Німеччиною, а отже, для подання військової допомоги своїм союзникам повинен був мати можливість безперешкодного проходу своїх військ через території Польщі або Румунії. Але уряди цих країн категорично відмовлялися пропускати радянські війська, навіть у разі необхідності дати відсіч агресорові.

Тому 21 серпня 1939 р у відповідь на пропозицію представників Великої Британії і Франції оголосити чергову перерву в переговорах, голова радянської делегації К. Ворошилов заявив, що «є всі підстави сумніватися стосовно їх прагнення до справжнього і серйозного військового співробітництва з СРСР».

Бліц–обговорення

Як ви вважаєте, якби вдалося досягти домовленості між цими країнами, чи існував би шанс, що світової війни взагалі не сталося б? Свою точку зору аргументуйте.

2. Радянсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова-Ріббентропа) і таємні протоколи до нього. У Кремлі усвідомлювали, що «Мюнхенська змова» спрямована не тільки проти жертви агресії - Чехословаччини, - але і проти інтересів Радянського Союзу.

На додачу, все більша кількість країн підписувала з Гітлером договори або декларації про ненапад. Так, станом на другу половину 1939 р. відповідні угоди з Німеччиною мали: Польща; Данія; Латвія; Литва; Естонія; Велика Британія; Франція.

Також між деякими із цих країн існували й політичні, економічні й морські угоди.

Таким чином, замість системи колективної безпеки все конкретніше вимальовувалися контури коаліції вороже налаштованих до СРСР держав, що змушувало шукати шляхів до виходу з ізоляції. Відтак, у своєму виступі на XVIII з'їзді партії 10 березня 1939 р. Й. Сталін відверто попередив щодо провалу, який очікує прихильників політики «невтручання», маючи на увазі Англію і Францію, і натякнув на можливий перегляд векторів радянської зовнішньої політики.

3 травня 1939 р. було позбавлено посади народного комісара іноземних справ М. Литвинова, який виступав активним прихильником політики колективної безпеки, через що жорстко критикувався німецькою пресою. Призначення на його місце В. Молотова було прихильно сприйнято керівництвом Німеччини, яке за всяку ціну намагалося уникнути перспективи війни на два фронти. Уже 22 червня між країнами поновилися торговельні переговори, можливість яких до цього радянською стороною відхилялася.

Консультації з приводу можливого підписання пакту про ненапад розпочалися 15 серпня 1939 р. 16 серпня Шуленбург, відвідавши Молотова, зачитав інструкцію, яка оголошувала, що Німеччина готова укласти з СРСР такий договір.

Відмовитися від підписання договору було неможливо, адже подібний крок керівництво Німеччини неодмінно використало б, як свідчення недружніх до себе намірів і міжнародного обгрунтування своєї агресії, перспектива якої все наближалася: у Кремлі були інформовані, що з дня на день Гітлер збирається напасти на Польщу, внаслідок чого в СРСР і Німеччини має з'явитися спільний кордон. Водночас, підписання договору створювало надії якомога на довше відстрочити війну.

Переговори Сталіна і Молотова з міністром іноземних справ Німеччини Ріббентропом відбувалися в Москві протягом двох днів, 23 і 24 серпня, і завершилися підписанням договору.

• Й. Сталін та В. Молотов. «Йдеться, правда, у даному випадку, не про пакт про взаємодопомогу, як це було в англо-франко-радянських переговорах, а лише про договір про ненапад, тим не менше (...), договір (...) є поворотним пунктом в історії Європи, та й не лише Європи» (з виступу В. Молотова 31 серпня 1939 р. перед депутатами Верховної Ради СРСР).

У підписаному договорі передбачалося, що СРСР і Німеччина зобов'язуються утримуватися від будь-якої агресивної дії одне проти одного як окремо, так і спільно з іншими країнами. Договір було укладено терміном на 10 років.

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ

З Договору про ненапад

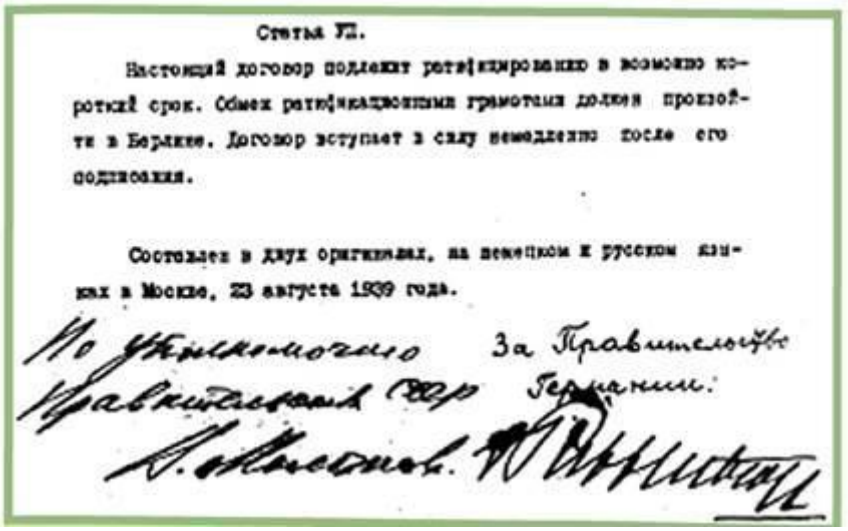
між Німеччиною і Радянським Союзом

23 серпня 1939 р.

Стаття 1. Обидві Сторони Договору зобов'язуються утримуватися від усякого насильства, від усякої агресивної дії та всякого нападу одна щодо одної як окремо, такі спільно з іншими державами (...). Стаття 4. Жодна зі Сторін Договору не братиме участі в будь-якому угрупованні держав, прямо чи опосередковано спрямованому проти іншої Сторони (...).

З**а уповноваженням Уряду СРСР В. Молотов**

За Уряд Німеччини Й. Ріббентроп

Статья VII.

Настоящий договор подлежит ратификации в возможно короткий срок. Обмен ратификационными грамотами должен произойти в Берлине. Договор вступает в силу немедленно после его подписания.

Составлен в двух оригиналах, на немецком и русском языках в Москве, 23 августа 1939 года.

По уполномочию Правительства СССР

За Правительство Германии:

• Фрагмент фотокопії Договору про ненапад між СРСР і Німеччиною з підписами сторін.

Проте вже після закінчення Другої світової війни, під час Нюрнберзького процесу, у маленькій американській газеті «Сен-Луї пост диспетч» несподівано з'явилися фотокопії секретного протоколу до цієї угоди. Одночасно представники американських спецслужб передали їх адвокатові Й. Ріббентропа на Нюрнберзькому процесі А. Зайдлю (проте трибуналом було відхилено клопотання про включення фотокопій до матеріалів справи). Секретним протоколом передбачалося розмежування сфер впливу СРСР і гітлерівської Німеччини в Європі. Пізніше було заявлено, що серед інших документів мікрофільм із цим протоколом передав англійцям колишній радник канцелярії міністра закордонних справ Німеччини Карл фон Леш.

• Підпис В. Молотова в англо-американській версії «секретного протоколу» та зразки оригінальних підписів Молотова.

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ

У разі територіально-політичного переоблаштування областей, що входять до складу Прибалтійських держав (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва), північний кордон Литви

одночасно є межею сфер інтересів Німеччини та СРСР При цьому інтереси Литви щодо Віленської області визнаються обома сторонами.

У разі територіально-політичного переоблаштування областей, що входять до складу Польської Держави, межа сфер інтересів Німеччини та СРСР пролягатиме приблизно лінією рік Нарев, Віспа і Сан.

Із секретного додаткового протоколу

У 1989 р., три роки по смерті В. Молотова (він факт існування додаткового протоколу заперечував), у розпал «перебудови», коли Радянський Союз стрімко наближався до розпаду, з ініціативи керівництва прибалтійських республік, які потребували юридичних підстав для виходу зі складу СРСР, було утворено депутатську комісію, що мала вивчити всі обставини підписання договору з Німеччиною про ненапад. Власне тоді, за твердженням голови комісії О. Яковлева, начебто й було виявлено акт, що підтверджував існування додаткового протоколу та інші документи, зокрема, підписану Ріббентропом та Сталіним карту сфер розмежування.

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ

Ми, що нижче підписалися (...), перший здав, а другий прийняв такі документи:

(...) Справжній секретний додатковий протокол від 23 серпня 1939 р. (російською і німецькою мовами).

(...) Справжню угоду про уточнення кордону між МНР і Маньнжоу-Го в районі озера Буїр-Нур від 9 червня ц. р. (російською і японською мовами).

(З акту, на який посилалась комісія Яковлева)

Виходячи із цього (хоча депутати зазначених документів самі не бачили, а про існування безпосереднього учасника переговорів - перекладача В. Павлова - не знали), постановою з'їзду народних депутатів СРСР від 24 грудня 1989 р. «Про політичну і правову оцінку радянсько-німецького договору про ненапад від 1939 р.» «секретний протокол» було засуджено та визнано недійсним з моменту прийняття. **Проте дискусії щодо достовірності цього протоколу точаться й досі, оскільки:**

• оригінали документа відсутні, а копії відрізняються одна від одної;

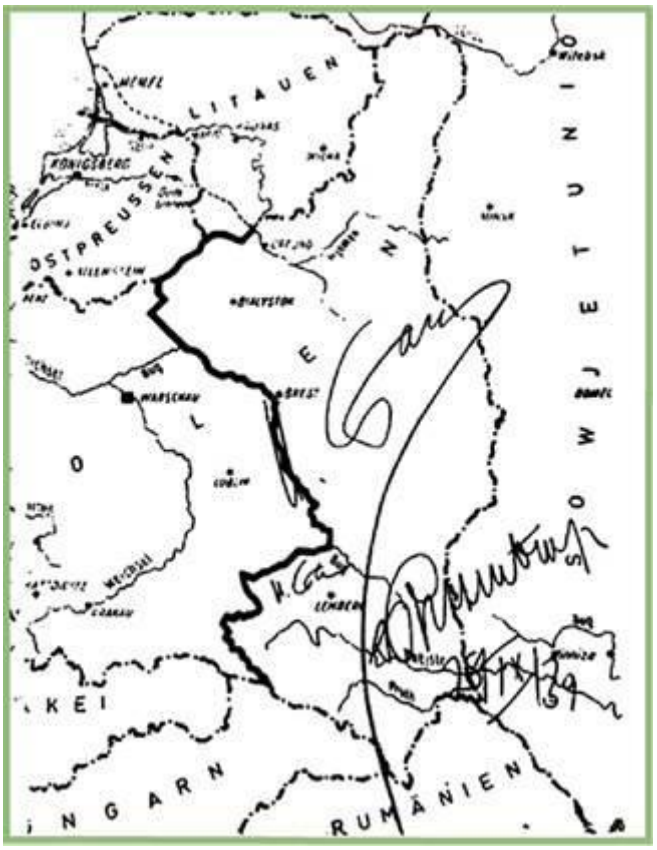
• написання літер від руки на договорі та протоколі не збігається;

• відсутні будь-які міжнародні угоди, підписані Молотовим латинськими літерами, а також із вжитим тричі зворотом «обоими сторонами» (мало бути «обеими»);

• порушено правила оформлення документів;

• «акт про передачу секретного протоколу» датований квітнем 1946 р., коли Маньчжоу-Го вже не існувала, тим більше, оригінали угоди між МНР і цією державою могли складатися лише китайською і монгольською мовами, й за жодних обставин не могли опинитися в архіві МЗС СРСР. Також в дипломатичній практиці замість зворота «справжній» завжди вживається термін «оригінал».

• німецькі документи засвідчують, що гітлерівське керівництво по-іншому бачило майбутнє польських земель і що втручання СРСР було для нього до певної міри несподіванкою.

• «Карта до договору» з Німеччиною, що була надрукована в радянській пресі наприкінці 1980-х років, позначає кордони Литви станом аж на грудень 1940 р., після входження до її складу частини Білорусії; кордон СРСР з Румунією вказано по р. Прут, а не Дністер; кордони Німеччини та Литви біля м. Клайпеди, включені до складу рейху ще у березні 1939 р., нанесені пунктирною лінією, зате кордони Угорщини і Словаччини відповідають березневим змінам 1939 р.

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ

07.09.1939 р. 1. Ми зберігаємо те, що залишиться від Польщі. За нею буде збережено територію від Нарева до Варшави. Промисловий район країни відійде до Німеччини. Краків залишиться польським, північна частина Бескидів відійде до Німеччини. Західна Україна отримає незалежність.

2. Росіяни сформулювали свої вимоги: лінія Нарев-Вісла-Сян.

20.09. Відвід наших військ, якщо росіяни наполягатимуть на своїх територіальних претензіях (...). Німецькі війська відійдуть від Львова (...). З жовтня буде визначена остаточна демаркаційна лінія (...).

26.09. Литвою та іншими країнами Прибалтики доведеться поступитися (...). Питання про Фінляндію ще не вирішено.

З військового щоденника начальника Генштабу сухопутних сил Німеччини генерала Ф. Гальдера

РОЗВИВАЄМО КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Об'єднайтеся у три групи. Дві групи, виходячи з наведених та додатково отриманих з Інтернету матеріалів, мають спростувати або довести факт існування секретного протоколу, а третя - виступити у ролі арбітра між ними.

Договір викликав нерозуміння прогресивної громадськості західних країн, а також стримане ставлення багатьох людей всередині самого СРСР. Найгіршим виявилося те, що радянська преса отримала вказівки позитивніше висвітлювати події в Німеччині, що сприяло дезорієнтації як населення, так і чималої частини військових. Натомість, радянське керівництво розглядало договір як успіх, що дозволив відволікти війну. Насправді це не так: на той час Німеччина просто була нездатна починати війну із СРСР.

Формуємо компетентності

Просторову. Покажіть на карті країни та території, що входили до сфери «життєво важливих» інтересів Німеччини.

Логічну. 1. Які цілі переслідував СРСР на переговорах між Британією, Францією та СРСР у Москві в 1939 р.?

2. Чому переговори між Британією, Францією та СРСР були приречені на провал?

3. Якими були економічні наслідки підписання радянсько-німецького договору?

4. Які події другої половини 1930-х років найбільшою мірою сприяли розв'язуванню Другої світової війни?

Аксіологічну. Поясніть, які саме обставини змусили Радянський Союз піти на зближення та підписання договору з Німеччиною в серпні 1939 р.

Інформаційну. Зробіть свій варіант підпису для «карти до договору». Чому саме такий? Аргументуйте.

Мовленнєву. Обговоріть у групах питання: чи існувала можливість відвернути велику війну наприкінці 1930-х років? Якщо так, то яким чином?

17 квітня 1939 р. - початок переговорів між Великою Британією, Францією та СРСР у Москві.

23 серпня 1939 р. - підписання радянсько-німецького договору про ненапад.